

УДК 372.834 ; 378.046.4 ; 342.7

ОСВІТА В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Ніна Сторчак

Автор аналізує сутність, цілі, суб'єктив та значення освіти в галузі прав людини. Дослідження здійснюється з урахуванням міжнародних і національних пріоритетів у навчанні прав людини.

Ключові слова: права людини, культура прав людини, освіта в галузі прав людини, суб'єкти навчання прав людини, роль освіти в галузі прав людини.

ОБРАЗОВАНИЕ В СФЕРЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА, ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

Ніна Сторчак

Автор анализирует сущность, цели, субъектив и значение образования в сфере прав человека. Исследование осуществляется с учетом международных и национальных приоритетов в обучении прав человека.

Ключевые слова: права человека, культура прав человека, образование в сфере прав человека, субъекты обучения прав человека, роль образования в сфере прав человека.

EDUCATION IN HUMAN RIGHTS AND ITS MEANING

Nina Storchak

The author analyzes the essence, purposes, subjects and meaning of education in human rights. Research takes into account international and national priorities in teaching human rights.

Key words: human rights, culture of human rights, education in human rights, subjects of teaching human rights, meaning of education in human rights.

Для більшості держав права людини є не лише частиною їх правової системи, а й невід'ємною складовою змісту освіти дітей, молоді та дорослих, а також суттєвим показником якісної освіти. З огляду на це, за різними міжнародними та регіональними договорами чимало держав узяли на себе ряд зобов'язань із проведення активної політики у сфері освіти й підготовки з прав людини за допомогою своїх установ і службових осіб. Це не є випадковим – навчання прав людини отримує все ширше визнання як ефективна стратегія попередження правопорушень. Завдяки такому навчанню поступово досягається ще

одна мета – формування глобальної «культури прав людини» та втілення в усі сфери життя «підходу, заснованого на правах людини».

Шляхом її досягнення можуть йти лише ті громадяни, які обізнані з теорією та практикою прав людини, які усвідомлюють і поділяють цінності, закладені в правах і свободах, які прагнуть скористатися наданими їм можливостями, не порушуючи при цьому прав інших, які можуть відстояти свої права в разі посягання на них. Це важливі компетенції члена громадянського суспільства. Вони допомагають виявляти ініціативу, брати участь у спільному прийнятті рішень і

відповідальності за їх реалізацію, вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом, жити з представниками іншої культури, раси, мови, релігії та статі. Отже, спосіб життя сучасної людини вимагає здобуття нею освіти в галузі прав людини, яка йде поряд із громадянською та демократичною освітою, причому за умов особистісної спрямованості процесу навчання й урахування гендерного виміру.

Найбільш сприятливою категорією для навчання прав людини визнаються особи, які здобувають освіту. Діти, молодь і дорослі, які охоплені всією структурою освіти (дошкільною, загальною середньою, позашкільною, вищою, післядипломною тощо), мають змогу здобувати знання з прав людини й навички щодо їх реалізації та захисту. Ще далі спрямовані можливості та завдання післядипломної освіти педагогів – передавати свої знання і досвід, тим самим залучаючи до формування культури прав людини все ширші спільноти.

Існує чимало *визначень освіти (навчання) у галузі прав людини*. Деякі з них узгоджені міжнародним співтовариством у вироблених ним документах. Зокрема, за Резолюцією ООН «Всесвітня програма освіти в галузі прав людини», прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.2004, освіта в галузі прав людини – це довгостроковий та триваючий усе життя процес, за допомогою якого всі люди на всіх рівнях розвитку та з усіх прошарків суспільства вчаться повазі до гідності інших, а також засобам та методам забезпечення такої поваги в будь-якому суспільстві [3].

У Всесвітньому плані дій на I етап (2005–2007 рр.) здійснення Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини знайшла відображення детальніша дефініція: освіта в галузі прав людини може бути визначена як зусилля з

освіти, навчання та інформування, що здійснюються для створення загальної культури прав людини шляхом обміну знаннями, привиття навичок і формування позицій, які спрямовані на: (а) зміцнення поваги до прав людини та основних свобод; (b) усебічний розвиток людської особистості та почуття людської гідності; (c) сприяння взаєморозумінню, терпимості, рівності чоловіків і жінок та дружбі між усіма націями, корінними народами і расовими, національними, етнічними, релігійними та мовними групами; (d) забезпечення для всіх людей можливості ефективно брати участь у житті вільного та демократичного суспільства, у якому панує право; (e) будівництво та підтримання миру; (f) забезпечення стійкого розвитку в інтересах суспільства та соціальної справедливості [2].

За Молодіжною програмою Ради Європи з освіти в галузі прав людини така освіта визначається як освітні програми та діяльність, спрямовані на сприяння рівній повазі людської гідності, у поєднанні з програмами, що сприяють міжкультурному навчанню, участі та розширенню можливостей меншин [7].

У своєму довідково-методичному посібнику «Освіта в галузі прав людини» Ненсі Флауерс (відомий педагог, правозахисник і активіст освіти з прав людини в США) визначає освіту в галузі прав людини як усі навчальні процеси, що формують знання, навички та цінності, пов'язані з правами людини [12].

Вищенаведені дефініції – одні з багатьох існуючих визначень і підходів до освіти в галузі прав людини, але краще за все вона характеризується тими *цілями*, яких прагне. Довгострокова мета дій та процесів, що лежать в основі такої освіти, полягає у створенні такого культурного

середовища, у якому всі розуміють, захищають і поважають права людини, тобто у формуванні культури прав людини. Для початку ж метою є розширення прав і можливостей людей, підвищення їх потенціалу, правової компетентності, результатом чого стають соціальні зміни. Отже, освіта з прав людини націлена на соціальні перетворення, що починаються з кожної окремої людини та потім охоплює все суспільство в цілому.

Жодне визначення освіти в галузі прав людини не може описати множину способів, що приводять людей, як молодих, так і дорослих, до розуміння, здійснення та усвідомлення цінності цих прав і до поваги прав інших людей. Це можуть бути навчальні, інформаційні, просвітницькі заходи, що здійснюються в рамках формальної, позаформальної та неформальної освіти. Вони включають у себе професійну підготовку, неперервну освіту, народну освіту, інформування та підвищення обізнаності широкої громадськості тощо. Освіта й підготовка в галузі прав людини потребує мобілізації органів влади, особливо місцевих, надурядових і неурядових організацій, усіх інституцій громадянського суспільства та окремих осіб.

У сфері освіти та підготовки з прав людини працюють чимало суб'єктів:

- міжнародні організації – ООН та її інституції, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Верховний комісар ООН із прав людини; Рада Європи та її Європейський комісар із прав людини, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ); ЄС та його структури, зокрема Європейська комісія; Організація американських держав; Асоціація країн Південно-Східної Азії тощо;

- держави, що добровільно взяли на себе зобов'язання з дотримання прав людини, поширення інформації про існуючі стандарти і забезпечення того, щоб люди знали про свої права, у тому числі через заклади освіти й педагогічних працівників;

- громадські об'єднання («неурядові організації»). Окремі з них мають статус міжнародних чи регіональних і є дуже відомими – «Міжнародна Амністія» (Amnesty International), Фонд захисту дітей (Children's Defense Fund), Центр захисту прав людини (Human Rights Action Center), «Нагляд за правами людини» (Human Rights Watch), «Права людини без кордонів» (Human Rights Without Frontiers International), Міжнародний центр освіти з прав людини (EQUITA S), Асоціація з навчання в галузі прав людини (HREA), Освіта в галузі прав людини та демократії в Європі (DARE); Європейський ресурсний центр з освіти в галузі міжкультурного розуміння, прав людини і демократичної громадянськості (Європейський центр Вергеланд) тощо;

- окремі громадяни.

Реалізуються чимало проектів і програм з освіти в галузі прав людини. Наприклад, програма Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом із дітьми»; проект Ради Європи «Навчання демократичній громадянськості та освіти в галузі прав людини»; проекти за підтримки різних громадських організацій – «Розуміємо права людини», «Де починаються права людини» тощо; глобальний навчальний Інтернет-проект ООН «Шкільний

кіберавтобус», мета якого полягає в приверненні інтереса дітей до питань прав людини.

Усі ці різноманітні зусилля багатьох суб'єктів і різноманітних форм мають чимало спільного. Вони базуються на міжнародній системі прав людини, єдиних цінностях і принципах прав людини, спрямовані на розширення можливостей людей конкретними та практичними засобами здійснювати свої права в повсякденному житті.

Освіта в галузі прав людини виходить із положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [4; 5], інших угод про права людини, у яких йдеться про те, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості й збільшення поваги до прав людини та основних свобод.

Низка національних документів підтримують ці положення. Зокрема, одним із стратегічних напрямів розвитку освіти є побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року) [6]. Серед завдань загальної середньої освіти є виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина (ст. 5 Закону України «Про загальну середню освіту») [9].

У міжнародних документах є

вказівки на роль освіти в галузі прав людини:

«...протягом усього періоду шкільного навчання вся молодь повинна знайомитися з правами людини в рамках своєї підготовки до життя в суспільстві плюралістичної демократії» (Рекомендація № R (85) 7 Комітету міністрів державам-членам про викладання та вивчення прав людини в школах від 14.05.1985) [8];

«...просвіта в галузі прав людини та поширення належної теоретичної та практичної інформації відіграють важливу роль у заохоченні та повазі прав усіх людей без яких-небудь відмінностей за ознакою раси, статі, мови або релігії, та це має бути відображене в політиці з прав людини, у галузі освіти як на національному, так і на міжнародному рівні»; «...навчання, підготовка кадрів та інформування громадськості з питань прав людини є суттєво важливими для заохочення та встановлення стабільних і гармонійних відносин між спільнотами та для зміцнення взаєморозуміння, терпимості й миру» (Віденська декларація і Програма дій, прийнята на Всесвітній конференції з прав людини 25.06.1993) [1];

«Освіта у сфері прав людини робить значний внесок у сприяння рівності та стійкому розвитку, попереджуючи конфлікти та порушення прав людини, а також розширюючи участь і демократичні процеси з метою розвитку суспільств, у яких усі права людини ціняться і поважаються по відношенню до всіх» (Резолюція ООН «Всесвітня програма освіти в галузі прав людини», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.2004) [3];

«Всебічна освіта в галузі прав людини не тільки служить джерелом знань про права людини та механізми їх захисту, але й дозволяє привити навички, необхідні для заохочення,

захисту і застосування прав людини в повсякденному житті. Освіта в галузі прав людини виховує світоглядні підходи та повсякденні моделі, необхідні для відстоювання прав людини стосовно всіх членів суспільства» (Всесвітній план дій на I етап (2005–2007 рр.) здійснення Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини) [2].

Загалом значення освіти в галузі прав людини полягає в тому, що вона:

- є одним з елементів права на освіту для всіх і визнається основоположним правом, що невід’ємно притаманне гідності людської особистості й тісно пов’язане з ефективним здійсненням усіх прав людини відповідно до принципів універсальності, неподільності та взаємозалежності прав людини;
- займає центральне місце в реалізації прав людини, ефективному виконанні встановлених стандартів, адже, по-перше, підвищує інформованість про права людини, включаючи міжнародні, регіональні й національні норми, принципи та гарантії; по-друге, забезпечує здійснення прав людини; по-третє, спрямована на розвиток навичок і вмінь, необхідних для захисту прав людини; по-четверте, сприяє запобіганню порушень прав людини;
- передбачає не лише обізнаність відносно «каталогу прав людини», а й розуміння їх суті, усвідомлення своїх прав і обов’язків відносно прав інших, виховання поваги до прав людини та людської гідності, до верховенства права та його фундаментальних принципів,

що лежать в основі міжнародних договорів із прав людини, поглиблення розуміння нашої спільної відповідальності за втілення в життя прав людини;

- здатна забезпечити не тільки юридичну, а й фактичну рівність, у тому числі гендерну;
- має у своїй основі розвиток критичного мислення та здібностей до дій та вирішення конфліктів, налаштовує на раціональну і правомірну поведінку;
- сприяє розвитку людини як відповідального члена вільного, мирного, плюралістичного і терпимого суспільства;
- допомагає вихованню громадян, здатних брати активну участь у громадському житті, розвитку своєї країни та створює інформоване суспільство, яке також зміцнює демократію;
- є одним із шляхів безпосередньо змінити навколишній світ.

Якщо звести це до кількох позицій, то освіта в галузі прав людини спрямована на те, щоб права людини перетворилися на реальність у кожній спільноті, а також на формування і просування загальної культури прав людини.

Невипадковим є зв’язок такої освіти з громадянською та політичною освітою, адже це дозволяє побачити зв’язки між правами людини та гуманітарною сферою в цілому, соціальними питаннями, політикою тощо. Тому цілком логічно, що освіта в галузі прав людини є ключовим елементом навчання демократичній громадянськості – ще одного підходу до викладання дітям, молоді та дорослим знань, навичок і поглядів, що допоможуть їм ефективно брати участь у житті своїх спільнот.

У яких би формах та якими б методами не здійснювалася освіта в галузі прав людини, тих осіб, які нею займаються у всьому світі, об'єднує спільна мета – прагнення створити такий світ, у якому поважаються і дотримуються права людини. Ця мета не повинна здаватися нереалістичною, вона досягається зусиллями окремих людей або їх об'єднань, за обов'язком чи за покликанням. «Дорога у тисячу кілометрів завжди починається з одного кроку» (Лао-Цзи).

Такий внесок у соціальні перетворення робиться й у рамках формальної освіти – у дошкільній, загальній середній, позашкільній, професійно-технічній, вищій, післядипломній освіті. Так, учителі щоденною роботою у сфері навчання прав людини здійснюють позитивний вплив на ситуацію з правами людини, з їх дотриманням і захистом, досягають змін у своїх учнях.

Ці зміни можуть відслідковуватися перш за все на індивідуальному рівні – у їх інформованості, знаннях і навичках, готовності чи мотивації, ставленні та поведінці реципієнтів.

Досягти таких змін педагогічні працівники можуть за допомогою своїх професійних компетенцій, серед яких: знання з теорії прав людини та норм міжнародного права і національного законодавства в галузі прав людини; знання педагогічної теорії; набутий педагогічний досвід, у тому числі відносно раціонального планування та здійснення навчального процесу; навички міжособистісного спілкування та недопущення (вирішення) конфліктів. У зв'язку з цим важливе значення має підвищення професійної компетентності педагогічних працівників, які можуть викладати права людини та застосовувати у своїй діяльності підхід, заснований на правах людини.

Література

1. Віденська декларація і Програма дій, прийнята на Всесвітній конференції з прав людини 25.06.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.elibrary.humanrightshouse.org.
2. Всесвітній план дій на I етап (2005–2007 рр.) здійснення Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images>.
3. Всесвітня програма освіти в галузі прав людини: Резолюція ООН від 10.12.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: detirossii.ru/12388.php.
4. Загальна декларація прав людини 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
7. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/2053430>. – Назва з екрану.
8. Про викладання та вивчення прав людини в школах: Рекомендація № R (85) 7 Комітету міністрів державам-членам від 14.05.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uazakon.com.
9. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 [Електронний ресурс].

ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

10. Про освіту з питань прав людини: Рекомендація Rec (1997) 1346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coe.kiev.ua.

11. Сторчак Н. А. Основи навчання прав людини (в системі післядипломної педагогічної освіти): навчально-методичний посібник / Н. А. Сторчак. – Миколаїв: ОППО, 2013. – 68 с.

12. Тиббиттс Ф. Формирование моделей образования в области прав человека [Електронний ресурс] / Ф. Тиббиттс. – Режим доступу: http://www.hrea.org/index.php?doc_id=555.